

УДК 37.015.31:17.022.1:173.7

## ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ ЗАСОБОМ ТРАДИЦІЙНИХ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

**Єрмак Ганна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти та соціальної педагогіки, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0003-4967-3110

E-mail: anna0972623258@gmail.com

**Колесникова Інна**, здобувач вищої освіти IV року навчання освітнього ступеня бакалавр, спеціальність 013 Початкова освіта, освітньо-професійна програма Початкова освіта. Християнська етика, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

E-mail: kolesnikova\_inna90@ukr.net

*У статті розглянута значущість сімейного виховання для становлення особистості з міцними моральними основами. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності морального виховання дітей на основі традиційних сімейних цінностей. Пріоритети державної політики стосовно сім'ї визначені в нормативних актах України. Аналізуються погляди вчених на засоби морального виховання в сім'ї. Для реалізації мети використано методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення. Були виокремлені основні засоби морального виховання підростаючого покоління у сім'ї.*

**Ключові слова:** батьки, моральне виховання, моральні якості особистості, родина, родинне виховання, сім'я, сімейні традиції, система сімейних цінностей.

## EDUCATION OF MORAL QUALITIES IN CHILDREN BY MEANS OF TRADITIONAL FAMILY VALUES

**Yermak Hanna**, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Teacher at the Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4967-3110

E-mail: anna0972623258@gmail.com

**Kolesnykova Inna**, 4th year student, Bachelor's Degree, Specialty 013 Primary Education, Professional Educational Program: Primary Education. Christian Ethics, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

E-mail: kolesnikova\_inna90@ukr.net

*The importance of traditional family education, as a necessary conditions of a person's moral qualities formation is discussed in the article. Moral education can prevent moral decline in society. The purpose of the article is to justify the importance of children moral education on the basis of traditional family values. It is said that a system of true values that characterize child's development, his character, aspiration and are formed primarily in the family. It is determined that the need to educate a citizen with strong spiritual foundations is noted at the state level. The fundamentals of the formation and priorities*

*of the state family policy are defined in normative acts of Ukraine. To achieve the goal, the following research methods were used: analysis, synthesis, and generalization. The scientists' views on the meals of moral education in the family are also analyzed. It is emphasized that family values are important elements in the formation of a holistic personality with strong spiritual and moral foundations. The main meals of moral education in the family were identified in the article:*

- providing children with parents' personal example of mutual love, respect, assistance, sincerity and devotion in the family;*
- respect the right of children and elders in the family;*
- parental responsibility for children's healthy lifestyle;*
- children's involvement in the certain labor duties in family life;*
- respect for the ancestors, family, native land, traditions, customs, and rituals;*
- preservation and protection of domestic cultural and spiritual heritage;*
- celebration of traditional and national holidays in the family, respect of folk customs and rituals that each family has kept for generations.*

**Keywords:** *parents, moral education, moral qualities of a person, extended family, family education, family, family traditions, system of family values.*

Підростаюче покоління завжди було найбільшою цінністю і турботою людини і суспільства. На сучасному етапі соціально-культурних та економічних змін складно виховувати дітей зі сталими моральними навичками. Найбільш актуальною стає проблема кризи інституту сім'ї, наслідком якої є зниження виховного впливу родини, втрата значущості сімейних цінностей. Незважаючи на зорієнтованість українського суспільства на європейські та світові стандарти, важливим є збереження та розвиток власної національної та культурної ідентичності. Для реалізації цього доцільно звернутися до здобутків та педагогічного досвіду минулих поколінь, тисячолітня історія та культура яких ґрунтується на християнській традиції.

Проблемою морального виховання дітей займалися багато вчених. Про необхідність розвитку духовного начала у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку йдеться у роботах видатних класиків: К. Ушинського, Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Русової, Ш. Амонашвілі та інших, в працях сучасних науковців: М. Стельмаховича, І. Беха, Р. Кемпбелла, О. Сухомлинської, О. Ващенко, Г. Церковної та інших. Питання християнських виховних традицій української родини розглядали М. Вачевський, Р. Голянчук, О. Огірко, С. Стефанюк, Т. Тхоржевська, О. Чучалін, тощо. Важливим для особистісного становлення дитини є її духовний світ, система справжніх цінностей, які визначають її розвиток, характер, прагнення і формуються насамперед у сім'ї.

Мета статті – обґрунтувати необхідність та виокремити засоби морального виховання дітей на основі традиційних сімейних цінностей.

Ідеалом виховання в сучасному суспільстві вважається гармонійно розвинена, соціально активна людина, що наділена високими духовними якостями, родинними цінностями. Необхідність виховання громадянина з міцними духовними основами є завданням державного рівня. Основи формування та пріоритети державної сімейної політики визначено в нормативних актах: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992 р.); постанова Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики» (1999 р.); Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.); Сімейний кодекс України (2002 р.); Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування» (2005 р.); Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009 р.) тощо.

Одним із принципів Стратегії національної безпеки України є забезпечення національної єдності та захист фундаментальних цінностей держави – незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, гідності, демократії, прав і свобод людини, її добробуту, миру та безпеки. При цьому для досягнення високих соціальних стандартів, згідно зі Стратегією, передбачається реалізація комплексних заходів, серед яких важливого значення набуває захист вітчизняної культурної й духовної спадщини, покращення морального здоров'я нації через упровадження дієвих механізмів утвердження сімейних цінностей, запобігання поширенню морального занепаду [10]. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що «національне виховання спрямоване на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності» [8], тому набуває особливої актуальності формування особистості з міцними моральними основами.

У контексті сучасних політичних змін, соціально-економічної кризи у країні та світі проблема духовно-морального виховання стає дуже важливою. Зростання злочинності, наркоманії, негативного впливу на молодь засобів масової інформації, а також низький рівень культури призводять до втрати суспільством моральних цінностей, його духовної деградації. Зазначимо, що через суспільно-економічну кризу відбувається знецінення інституту сім'ї: зростає кількість розлучень, надається перевага цивільному шлюбу, нівелюються такі сімейні цінності, як любов, повага, взаєморозуміння, подружня вірність, авторитет батьків, спадкоємність поколінь. Першорядними стають проблеми матеріального характеру, батьки дуже мало часу та сил приділяють самоосвіті, підвищенню власної психолого-педагогічної грамотності, духовному розвитку особистості.

Виховання дітей, наголошує В. Сухомлинський, вимагає від батьків великих моральних та фізичних зусиль, що призводять як до гармонійного розвитку дітей, так і до самовизначення та утвердження людської гідності батьків. Найскладнішою і найблагороднішою роботою, яку мають опанувати дорослі, на думку видатного педагога, є «творення людини» [11, с. 410].

Висловлюючи свій погляд на сучасну сім'ю, Н. Купина вважає, що впродовж розвитку цивілізації сім'я завжди була «першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, його природнім і найбільш стійким елементом» [6, с. 22]. Будь-які зміни в економічному і культурному розвитку неодмінно впливають на життя та уклад кожної родини. Традиційні цінності виховання склалися протягом століть та передавалися від пращурів до нащадків.

На сьогодні сім'я залишається головною цінністю і продовжує функціонувати як соціально-виховний інститут, що змінюється відповідно до суспільних змін. На думку відомого науковця, дослідника української етнопедагогіки та традицій родинного виховання, академіка М. Стельмаховича, «серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць посідає родина» [9, с. 3].

Саме у сім'ї відбувається становлення дитини через усвідомлення і засвоєння родинних цінностей, соціальних ролей, правил та норм поведінки. Зразковим прикладом для неї є найближче оточення: батьки, брати та сестри, близькі люди. Під

впливом родинного виховання відбувається формування особистості, розвиток її здібностей та інтересів, ставлення до самого себе, до батьків, інших членів сім'ї, Батьківщини, світу в цілому.

Розуміючи визначальну роль родини як соціального інституту життєдіяльності людини, системи її цінностей, виникає необхідність у підготовці молоді до майбутнього сімейного життя, в основу якого покладено українські традиції та звичаї, особливості подружніх і батьківсько-дитячих взаємин. Адже сім'я – це «найперша вихователька підростаючих поколінь за всіх часів та в усіх народів, невтомна піклувальниця за формування у дітей високої духовності та гуманізму, національного характеру, свідомості...», – вважав дослідник М. Стельмахович [7, с. 4].

Під сімейними цінностями розуміємо визначену суспільством сукупність світоглядних уявлень і моральних настанов про родину, заснованих на традиційному розумінні інституту сім'ї, дружніх батьківсько-дитячих відносинах, що впливає на вибір спільних цілей, способів організації життєдіяльності сім'ї та взаємодії її членів і забезпечує культурне та демографічне відтворення українського суспільства. У нашому розумінні це – любов, турбота, взаєморозуміння, терпіння, вірність, повага, співчуття, підтримка, щирість, довіра. Зазначені вище моральні норми і становлять підґрунтя для кожної родини.

За О. Вишневським, до цінностей сімейного життя належать: подружня вірність, піклування про дітей та близьких, пошана до прашурів [3, с. 130]. Неодмінною умовою виховання є вияв взаємної любові між батьками, довіра та злагода між членами родини, гармонія у стосунках між представниками різних поколінь у сім'ї. Не менш важливою, на думку вченого, є повага до старших та прав дитини, відповідальність за здоровий спосіб життя, оскільки він теж є запорукою успіху у вихованні особистості. Значний позитивний вплив на молоде покоління мають дотримання народних звичаїв, збереження традицій, гостинність, сімейна відкритість до суспільного життя.

Система цінностей родини створюється подружжям уже на першому етапі спільного життя, коли головним пріоритетом постає сімейне щастя. Це обумовлено пов'язаною з ним мотивацією – коханням, постійним розвитком чоловічих і жіночих якостей, потребою в самореалізації, взаємовідданістю, любов'ю до інших, свободою, рівністю, дружбою.

Розглядаючи стосунки крізь призму духовного самовизначення, можна дійти висновку, що любов між чоловіком і дружиною є головним фактором, який впливає на виховання дитини та сприяє її гармонійному розвитку. Йдеться саме про любов батьків один до одного, а не любов батьків до дитини. На думку В. Сухомлинського, «любов – це могутня сила виховання, здатність відчувати серцем духовні потреби людини, що передається від батька і матері дитині без будь-яких слів і пояснень – лише особистим прикладом» [11, с. 413]. Класик вважає, що навчити дитину любити – це навчити найважливішому в житті, а тому батьки покликані насамперед стати «вчителями любові» для своєї дитини [11, с. 414].

Зазначимо, що діти є свідками всього, що відбувається в родині. Батьки для них є джерелом набуття першого соціального досвіду, тому вважаємо за необхідне наголосити на відповідальності батьків за формування правильного уявлення про почуття любові, поваги, підтримки у сім'ї. Як справедливо зауважив О. Вишневський, «починаючи зі стилю стосунків у родині, що сприймаються людиною дуже рано, вона

згодом осягне ще й мудрість співжиття дорослих у сім'ї, таємницю шлюбних взаємин і подружньої вірності, потребу піклування про власних дітей, доцільність гармонії в родинних стосунках» [3, с. 125]. Упродовж усього життя відбувається «входження» людини в цінності сімейних стосунків, що називається вихованням родинності. Дитина, яка живе у любові, згодом стане дорослою людиною, котра зможе все тепло батьківської турботи перенести на власних дітей, родину.

Стосунки між подружжям значною мірою обумовлені цінностями родин, із яких походять чоловік і жінка. Адже від самого дитинства в особистості формується усвідомлення себе громадянином держави, носієм національних традицій, що склалися у процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, сімейних обрядів, що передавалися з покоління в покоління.

Зауважимо, що родинні традиції сприяють формуванню моральних рис особистості: дитина поступово й постійно виховується непомітно для себе. Прищепити людині працелюбство, доброту, чесність, справедливість, скромність, повагу до матері й батька, до старших, гостинність, взаємодопомогу, товариськість, любов до України – головна мета виховання на родинних традиціях. Видатний педагог М. Стельмахович у своїх працях звернув особливу увагу на сімейних традицій. «Завдяки вихованню в родині народ продовжував себе у своїх дітях, генерував свій національний дух, характер, менталітет, родинно-побутову культуру» [9, с. 14]. Цих поглядів дотримується й Н. Бабенко, яка наголошує на важливості традицій спілкування і взаємин у родині у морально-етичному вихованні. «У будь-якій сфері конкретними формами моральних відносин є взаємна турбота, допомога, підтримка, взаємна повага, довіра, щирість, вдячність, великодушність, співучасть, співпереживання, любов і вірність. У межах сім'ї засвоюється близько 60 % усього обсягу культурної інформації, яка потім стає основою для етнічної самоідентифікації особистості» [1, с. 259].

Споконвіку в українських родинах дітей навчали бути відданим своєму роду, прищеплювали шанобливе ставлення і любов до сім'ї, рідної землі, національних звичаїв. З покоління в покоління передавалася усна творчість, сімейні реліквії та інформація про життя предків. Батьки усвідомлювали, що духовний зв'язок між поколіннями є необхідною умовою успішного виховання підростаючого покоління. Тому такі риси освіченої людини, як повага до старших, милосердя, доброта, щирість формувалися саме в родинному середовищі.

На думку М. Стельмаховича, «обов'язковим для кожної людини є прищеплення дитині змалку працьовитості, любові до рідної мови й культури нашого народу, шанобливе ставлення до батька й матері, землі, хліба, природи, збереження честі родини, піклування про молодших, хворих, калік, людей похилого віку, знедолених» [5, с. 574]. Як відомо, багато давніх сімейно-побутових звичаїв та традицій мають споконвічне морально-естетичне значення. В етнографічній літературі знаходимо інформацію про раннє залучення дітей до праці і розподіл її відносно статі та вікових категорій. Історично склалось, що ці сімейно-побутові традиції формувалися не лише під впливом економічної необхідності, а й виступали найдієвішим засобом виховання працьовитості, загартування та фізичного розвитку. У нового покоління формувалися відповідні моральні якості, зокрема повага до праці та її результатів. Зростання матеріального добробуту та розвиток побутової техніки зменшили значення об'єктів посиленої дитячої праці, як наслідок – згасання сімейно-побутових традицій з

тенденцією до зниження дитячої працьовитості [2].

На нашу думку, формувати у дітей ціннісне ставлення до світу, інших людей, до кращого в собі мають християнські виховні традиції, які несуть глибокі високоморальні ідеї, знаходять свій відбиток в укладі та житті родини.

Однією з важливих умов виховання морально-етичних якостей дітей у сім'ї є святкування родинних урочистостей і християнських свят (наприклад, Різдва Христового, Великодня тощо). Святкові традиції об'єднання всієї родини за столом привчають дитину до важливості та необхідності вшанування старших, надають їй можливість відчувати захищеність та почуття вдячності [4, с. 74]. Значну роль у житті сім'ї відіграють свята як загальнодержавні, так і сімейні: народження дитини, повноліття, весілля, дні народження, срібне та золоте весілля тощо. Загальноприйнятим є привітання з нагоди державного чи релігійного свята своїх друзів, родичів чи добрих знайомих [12, с. 98].

Кожна родина є неповторною. Вона формує властивий лише їй стиль і характер взаємин. Якщо вони набувають рис стабільності, то перетворюються на звичні і традиційні. Здатність радіти за успіхи та співпереживати емоції кожного члена родини, надавати моральну і практичну допомогу в разі потреби є невід'ємним елементом сімейного виховання, результат якого – висока моральна культура особистості.

Отже, проведений аналіз підтверджує зміну ціннісних орієнтацій у моральному вихованні дитини у сучасній сім'ї, що зумовлено суспільно-економічними, політичними, соціокультурними перетвореннями у світі. Одним із головних завдань оновлення системи виховання дітей є вивчення позитивного досвіду минулих поколінь та його врахування у визначенні сучасних орієнтирів формування особистості. Проаналізувавши досвід науковців, можна зробити висновок, що засобами морального виховання підростаючого покоління на сьогодні є: надання батьками особистого прикладу взаємної любові, поваги, допомоги, ширості та відданості у родині; активне впровадження в сімейному вихованні поваги до прав дитини та старших; відповідальність батьків за здоровий спосіб життя; залучення дітей до виконання певних трудових обов'язків у побуті; вшанування пращурів, прищеплення шанобливого ставлення і любові до сім'ї, рідної землі, національних звичаїв; збереження та захист вітчизняної культурної й духовної спадщини, а саме: святкування традиційних та загальнодержавних свят у родинному колі, дотримання народних обрядів, які кожна родина зберігає впродовж поколінь. Першорядне завдання, що має ставити перед собою кожен з батьків – перейматися процесом виховання, результатом якого буде формування у дітей духовного світу з високими моральними цінностями працелюбства, поваги до старших, любові до рідного краю.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо вивчення особливостей використання форм та методів традиційного сімейного виховання у системі сучасної освіти.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бабенко Н. Б. Українська сім'я: традиції, проблеми, розвиток родинного відпочинку. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: [у 2 ч.]. К.: 1999. Вип. 3, ч. II. С. 252–260.
2. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих

- навчальних закладів. Вид. друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
4. Деніжна С. О., Сова М. О. Етика і психологія сімейного життя: навч. посіб. К.: Вид. центр НУБіП України, 2010. 212 с.
  5. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. 766 с.
  6. Купина Н. М. Погляд на сучасну сім'ю. *Освітнянин*. 2002. № 1. С. 20–22.
  7. Луцик Д. Ідеали сім'ї у творчості класиків педагогічної думки в Україні і сучасна українська сім'я: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 134 с.
  8. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення 12.12.2019).
  9. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: навч. посіб. К.: ІСДО, 1996. 284 с.
  10. Стратегія національної безпеки України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 05.12.2019).
  11. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Вибр. тв. у 5 т. К.: «Знання», 1977. Т. 5. С. 410–414.
  12. Чучалін О. П. Християнські цінності української родини: традиції і сучасність. *Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 11 листопада 2014 року / ред. кол.: О. П. Чучалін (гол. ред.) та ін. Умань, 2015. 118 с.

#### REFERENCES

1. Babenko, N. B. (1999). *Ukrayinska simya: tradyziy, problemy, rozvytok rodynnoho vidpochynku* [The Ukrainian Family: Traditions, Problems, Development of Family Leisure]. *Aktualni problem istorii, teorii ta praktyku khudozhoi kultury – Current Issues of Art History*, 2(3), 252–260 [in Ukrainian].
2. Bochelyuk, V. Y., Bochelyuk, V. V. (2006). *Dozvillevoznavstvo* [Leisure Studies]. Kyiv: Zentr navchalnoy literatury [in Ukrainian].
3. Vishnevsky, O. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoy pedagogiki. Posibnyk dlia studentiv vyschych navchalnykh zakladiv* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. A guide for students of higher education]. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
4. Dyenizhna, S. O., Sova, K. (2010). *Etika i psihologiya simejnogo zhittya* [Ethics and Psychology of Family Life]. Kyiv: Vid. centr NUBiP Ukrayini [in Ukrainian].
5. Lyubar, O.O. (Eds.). (2003). *History of Ukrainian school and pedagogy*. Kyiv: T-vo «Znannya» [in Ukrainian].
6. Kupina, N. M. (2002). *Poglyad na suchasnu sim'yu* [A look at a modern family]. *Osvityanin – Educator 1*, 20–22 [in Ukrainian].
7. Lucik, D. (2012). *Ideali sim'yi u tvorchosti klasikov pedagogichnoyi dumki v Ukrayini i suchasna ukrayinska sim'ya* [Family Ideas in Creating Classical Educational Thoughts in Ukraine and the Modern Ukrainian Family]. Drohobych: Redakcyjno-vidavnicij viddil Drohobickogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
8. National Doctrine of Development of Education of Ukraine in the 21st Century. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
9. Stelmahovich, M. (1996). *Ukrayinska rodinna pedagogika* [Ukrainian Family Pedagogy: Educational manual]. Kyiv: ISDO [in Ukrainian].
10. Ukraine's national security strategy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
11. Suhomlinskij, V. O. (1977). *Batkivska pedagogika* [Parental pedagogy]. (Vols. 1–5). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
12. Chuchalin, O. P. (2015). *Hristiyanski cinnosti ukrayinskoyi rodini: tradiciyi i suchasnist* [Christian values of the Ukrainian family: traditions and modernity].